

Талоқ (рисола) (8)

05:00 / 15.02.2017 5389

ЁЗМА ТАЛОҚ

Сўз билан ёзув орасида баъзи ўринларда ҳусусий сабабларга кўра фарқ бўлсада, шариати исломияда оғзаки равишда қўйилган талоққа қандай ҳукм берилган бўлса, ёзма равишда қўйилган талоққа ҳам шундай ҳукм берилгандир. Баъзи масалаларда шариати исломия китобатни талаффуз каби асосий даражада кўрмаган. Масалан, мажбурланган суратда талоқ деб, айтиш билан аёл талоқ бўлади. Ёзма талоқ қўйиш билан эса, талоқ бўлмайди.

Баъзи ўринларда китобат зарур бўлади. Масалан, соқов киши ёзишни билса, уни имо-ишора тарзда қилган талоғи эътиборга олинмайди. Балки, китобат тарзда берган талоғи эътиборлидир. Хулоса қилиб айтганда, баъзи ўринларда китобат тарзда талоқ қўйиш оғзаки равишда қўйилган талоққа баробардир.

Оғзаки қўйилган талоқларни сифати “сунний”, “бидъий” ва воқе бўлиш жиҳатдан “сарих” ва “киноя” бўлгани каби ёзма талоқнинг сифати “сунний”, “бидъий” ва воқеъ бўлиш жиҳатдан “сарих” ҳамда “киноя” бўлади. Шу боис оғзаки равишда талоқ воқе бўлгани каби ёзув орқали ҳам талоқ воқе бўлади. Талоқни тушиши учун талоқ лафзини талаффуз қилиш шарт эмас. Уларни барчасини қуйда тафсилий тарзда баён қиламиз.

Ёзма талоқнинг икки сурати бор. Улар:

1. Эр ўзи талоқ хатини ёзиши;
2. Бошқа бирортасига ёздириши.

Эр томонидан ёзма талоқ қўйишнинг уч кўриниши мавжуд. Улар қуйидагилар:

1. Китобату мустабийна марсума – очик ойдин кўриниб турадиган ва ўрнашиб қоладиган ёзув, яъни бирор қоғозга ёки деворга ёки ёзув аниқ-тиниқ билиниб турадиган телефон, компьютар каби ўрнашиб қоладиган нарсаларга кимгалигини аниқ қилиб талоқ сарлавҳаси билан талоқ хати ёзишдир. Оғзаки қўйилган талоқлар каби ёзма хатлар билан ҳам талоқ

قَالَ طَلَاغُ قِيَادَةَ بَتَّكَ أَمْ كَفُّ، قُلْ اِطْرَاقُ تَنْفِذِ عِبَادَةِ أُمَّ: بَتَّكَ نَبَّاقُ طَلَاغُ لَسْرَارًا نَأْدَا: بَتَّكَ نَبَّاقُ بَاتِكُلِّ لِعِيَجَمِّبِ أَعْقَالِ طَقْلَعِ نِإْوِءِ بَاتِكُلِّ لَتَقْوِ نَمُؤِّدِعِلْ أُهُمَزَلَّتْ وَادَّكَ قَالِ طَلَاغُ قِيَادَةَ أَرْقَتْ مَلِّ وَأُهُتْ أَرْقَتْ بَاتِكُلِّ لِعِيَجَفُّ قُلْ اِطْرَاقُ تَنْفِذِ بَاتِكُلِّ كَعِجَاقُ مَلِّ أُمَّ نِإْوِءِ أَدَاتُ عُمِّي أُمَّ وَسُرْمِ نُنْكَي مَلِّ وَوَيْي أُنْ بَتَّ سُمِّ نِإْ هَلْ وَقِ طَعَصَ الْخُلِّ لِي فِي هُنَّ إِفْخَلِّ إِسْرَرِ لِهَجَّوْ يَلَعِ بَتَّكَ وَوَلَوْ: هَلْ وَقِ وَوَعِدَ لَبِاقُ مِ نَمِ هَمَّ فَلَ وَبُ هَدِّي قِيَادَةَ وَوَلَوْ هَلْ وَقِ وَوَيْي مَلِّ وَأَوْ يَنْبَغِي عَضَّ وَوَمَلِّ لِي فِي هَبُّ دَارُمُ لَأَقْلَطُمُ هَلْ وَقِ مِ وَسُرْمِ لِبِابِ دَارُمُ لَأَقْلَطُمُ هَلْ وَقِ وَوَيْي مَلِّ وَوَيْي نِإْ هَلْ وَقِ أُنْ بَتَّ سُمِّ نِإْ هَلْ وَقِ لِبِاقُ مِ أُمَّ لِهَجَّوْ يَلَعِ يَنْعُ هُنَّ أَعِضَّ قَوْلِ لِي فِي قُدَّصِي أَلِوِءِ مِ وَسُرْمِ لِنِ بَتَّ سُمِّ لِي فِي هَلْ وَقِ نِإْ لِي إِجْأَتْ حِي أَلِوِءِ يَتْمَحَّرِ مِ وَسُرْمِ لِي فِي هُنَّ أَيْدِي قُدَّصِي هُنَّ أُهُمَّ وَوَفَمَّوْ، حَبَّ طَخْلَ إِتَبَّجَتْ

“Ёзу икки қисмга бўлинади: Марсума, ғайри марсума. Марсумадан мурод, масалан учинчи шахсга ёзилганда ким ва кимгалиги аниқ қилиб ёзилган ёзувлар. Ғайри марсума эса бунинг оксидир. Марсума ҳам икки қисмга бўлинади: Мустабийға ва ғайри мустабийна. Мустабийна деб, қоғоз, девор, ер кабиларга ўқиш ва тушуниш мумкин бўладиган тарзда ёзилган ёзувлардир. Ғайри мустабийна эса ҳаво, сув ва шу каби ўқиш ҳамда тушуниш мумкин бўлмайдиган нарсаларга ёзилган ёзувдир. Ғайри мустабийна шаклида талоқни ёзиш билан ният билан ҳам талоқ тушмайди. Агар талоқ (девор, телефон каби) мустабийна нарсаларга кимгалиги тайин қилинмай ёзилса, агар эр бу билан талоқни ният қилган бўлса, талоқ тушади. Агар талоқни ният қилмаган бўлса, талоқ воқе бўлмайди. Агар юқоридаги нарсаларга кимгалигини тайин қилиб ёзса (масалан, Зайнаб талоқсан, сени талоқ қилдим каби) ният қилса ҳам, қилмаса ҳам талоқ воқе бўлади. Сўнг марсума ҳолда ёзилган талоқ хотинига юборилган бўлиши ёки юборилмаган бўлишидан холи эмас. Агар талоқни ҳеч нарсага боғлиқ қилмай сен талоқсан ёки шу каби сўзлар билан ёзса, ёзган заҳоти талоқ тушади ва ўша вақтдан бошлаб аёлга идда лозим бўлади. Агар эр талоқ сўзларини бирор нарсага боғлиқ қилиб ёзса, масалан мактубим сенга етиб борса сен талоқсан каби. Бундай ҳолатда мактуб хотинга етиб борса талоқ тушади. Аёл хатни ўқисин ёки ўқимасин. Мустабий марсумда ниятга ҳожат йўқ ва қозининг ҳузурида ёзувнинг машқ қилганлиги ҳақидаги даъво тасдиқ қилинмайди. Бундай келиб чиқадики, марсум ҳолатдаги ёзувда диёнатан сўзи тасдиқ қилинади. “Раҳматий” да шундай дейилган” (Раддул мухтор. Ж. VI. Б. 455-456).

ЭРДАН БОШҚА КИШИНИНГ ТАЛОҚ ХАТИ ЁЗИШИ

Эр ўзи талоқ хати ёзиш ўрнига бошқасига талоқ хати ёздирса, бас уни икки сурати мавжуд. Биринчиси, эр котибга: “Мени аёлимга талоқ” деб ёзишга амр қилса, гарчи котиб талоқ хатини ҳали ёзмаган бўлсада, эрни оғзидан аёлига изофа қилган ҳолда талоқ лафзи чиқиши билан талоқ воқе бўлади. Чунки, ёзишга ҳукм қилиш оғзаки талоқ қўйишдир. Иккинчиси, эр котибга сриҳ лафзлар билан талоқ хати ёз дейиш ўрнига: “Ёз” деса, котиб, ёзишга амр қилгувчини аёлига талоқнома ёзиб, эрга ўқиб эшиттирса ва эр рози бўлган ҳолда у хатга қўл қўйиб берса ёки муҳур босиб берса ёки узуги билан хатга белги қўйса, бу билан ҳам аёлга талоқ воқе бўлади. Агар эр хатни эшитгандан кейин уни тасдиқ қилмаса ёки унга дасхат қўймаса ёки муҳур босмаса ва очикдан-очик хатни инкор ҳам қилмаса, бас аёлга талоқ воқе бўлмайди.

Масала: аёлга эр томонидан талоқнома ёки талоқ хати етиб борса ва эр: “Ҳа бу хатни мен ёзган эдим” деб тасдиқ қилса, бас талоқ воқе бўлади. Агар эр: “Сенга талоқ хати ёзмаганман” деб инкор қилса, у билан талоқ воқе бўлмайди. Ҳа, агар эр хатни инкор қилгандан кейин аёл хат эрга тегишли эканини тасдиқловчи далил келтириб: “Бу хатни фалончи кишига эрим ёздирган” деб, гувоҳларни қоим қилса, бас эрни инкори қабул қилинмайди ва бу хат билан аёлга талоқ воқе бўлади.

Хат эр томонидан ёзилганлиги ёки ёзилмаганлиги аниқ бўлмаса ва эр ҳам уни тасдиқ қилмаса ҳамда бирор гувоҳ ҳам бўлмаса, бас бу иш эрга ҳавола қилинади ва қазоан талоқ воқе бўлмайди деб ҳукм қилинади. Лекин диёнатан талоқ воқе бўлади. Агар эр ҳақиқатда талоқнома ёзса ёки ёздирган бўлса-ю, лекин уни инкор қилса, бас эр гуноҳкор бўлиб, бутун умур зинокорликда ҳаёт ўтказган бўлади.

وَلَوْ؛ بُتَكَ يَوْمَ لَوْ قَالَ طَلَبَ أَرَارِقِ إِنْ أَكَيْتَ أَمْ قَالَ طَبْتُكَ! : بَاتَكَ لَلْ لَاقِ وَلَوْ
هُنَّ وَغَوْهُ مَخَّوْجُوزِلَا هَدَحْأَفْ جُوزِلَا لَعَلَّ عُهُ أَرْقَوْ أَوْ قَالَ طَبَّ أَبَاتِكَ رَخَّأْ نَمَّ بَاتَكَ تَسَا
هُ. بَاتَكَ هُنَّ أَوْ جُوزِلَا رَقَّأْ نِ عَقَوْ أَوْ أَتَأْفَ أَوْ لَلْ هَبَّ تَغَبَّ وَ

“Агар бир киши ёзувчига: “Хотинимни талоғини ёз” деса, ёзувчи ёзмасада талоқ қўйганликка иқрор бўлади. Бир киши ўзидан бошқасига хотинига талоқ қўйганлигига талоқ хати ёздирса ва ёзган одам эрга ўқиб берса, эр уни олиб муҳур босса ва манзилени ёзса ҳамда уни хотинига жўнатса, хат хотинига етиб келса, эр ўзини мактуби эканлигига иқрор қилса талоқ тушади” (Раддул муҳтор).

бас авло йўлга кўра талоқ воқе бўлмайди.

لَهٗ ءَآتِ كُ لِبَابِ يَنْتَثِرُ سَاوِ هِنَ اسْلِبَ قَوْلَ طَوْ وَا هِنَ اسْلِبَ يَنْتَثِرُ سَاوِ قَالِ طَلَّ ابَّتَ كَ اِذِ اَوِ
عُرِّيَ رِيَّ ظَلَّ اِي فَا ذَكَّ حَصَيَّ نَّ اِي عَبَّ نَّ يَوَّ ءَلَّ اَسْمَ لَ اِ وَا ذَهَلَّ ءَ يَ اَوْرَا لَ ؟ حَصَيَّ

“Талоқсан ёки шу каби сўзларни ёзиб, тили билан Худо хоҳласа деб истисно қилса ёки тили билан талоқ қўйиб ёзув билан истисно қилса, истисноси дуруст бўладими ёки йўғми? Бу ҳақда ривоят йўқ. Лекин, истисно қилиши дуруст бўлиши муносибдир. “Зоҳирия”да шундай дейилган” (Раддул муҳтор).

ТЕЛЕФОН ЁКИ ТЕЛЕГРАММА ВОСИТАСИДА ТАЛОҚ ҚЎЙИШ

Талоқ қўяётган пайтда аёл эрни олдида бўлиши шарт эмас. Шу боис эр телефон ёки телеграмма орқали аёлига талоқ қўйса, бас талоқ воқе бўлади. Лекин, телефон орқали эшитилган, телеграмма орқали ёзилган талоқ билан талоқ воқе бўлади деб ҳукм қилинмайди. Балки, телефон ёки телеграмма орқали қўйилган талоқ эр томонидан амалга оширилганлигини аниқлаш лозим бўлади. Эр телефон ёки телеграмма орқали талоқ қўйганлигини иқрор қилиши билан ёки икки эркак ёки бир эркак, икки аёл : “Бу киши телефон орқали аёлига талоқ қўйганлигини эшитганмиз ёки кўрганмиз” деб гувоҳ бўлишлари билан телефон ёки телеграмма орқали қўйилган талоқ эътиборга олинади. Аксинча бўлса, эътиборга олинмайди. Чунки, телефон орқали эшитилган овоз бир-бирига жуда ўхшайди ва қолаверса бошқалар биров исмидан талоқнома ёзиб, уни аёлига телеграмма орқали талоқ қўйиши ҳам мумкин.

Шунингдек, телефон ёки телеграмма орқали қўйилган талоққа бирор гувоҳ бўлмаса ва бирор белги асосида эр томонидан бу ишни аниқ амалга оширилганлигини аниқлашни иложи бўлмаса ҳамда эр: “Мен бу ишни қилганим йўқ” деб, инкор қилса, бас бу ишни эрга ҳавола қилиниб, қазоан талоқ тушмайди деб, ҳукм чиқарилади. Агар эр телефон ёки телеграмма орқали талоқ қўйиб, сўнг уни инкор қилса, бир умур зинокор сифатида ҳаёт кечирган бўлади ҳамда гуноҳкор бўлади.

ТАЛОҚНИ ТОПШИРИШ

Талоқ ихтиёрини аёлга топшириш. Китобни аввалида шариат талоқ ихтиёрини эрга берганлигини қатъий нас билан собит қилинди ва ижмо ҳам шунга бўлгандир. Чунки, эр никоҳ бобида аёлнинг ҳокимидир ва у бу муҳим риштани чиройли тарзда бошқаришга салоҳиятлидир. Шу билан бир қаторда эр сабрли, оғир, кенг фикрли ва фойда-зиённи тушунадиган бўлади. Аёллар эса, аксинча бўлиб, аксарият ҳолатда тўлиқ ўйламай ёки ақл юритмай бир қарорга келиб юборади. Бу унинг фитрий ҳислатидир. Шунинг учун ҳам муқаддас риштани узушни аёлга топширилмай, эрга юкланди.

Ислом аёлларни ҳақ-ҳуқуқлари поймол қилинган, эркисиз, ночор ҳолда эркакларни зулму-ситамларига сўзсиз итоат қиладиган ҳолда ташлаб қўймади, яъни исолм аёлларни ғассол қўлидаги майит каби ночор ҳолда ташлаб қўймади. Балки, шариат аёлларнинг ҳақ-ҳуқуқларига тўлиқ тарзда риоя қилгандир. Зеро, ислом аёлларни золимлар чангалларидан олиб чиқиб, инсоний ҳаёт кечириш имконини берди. Эр томонидан аёлга нисбатан зулму ситам ҳаддан зиёд ортиб, унинг ҳақ-ҳуқуқлари поймол бўлса ёки эр ўз мажбуриятларини буткул бажармай қўйса, шариат аёлга эр томонидан берилган маҳр эвазига хулуъ қилдириш ёки масъул ходимларга ариза тақдим қилиб, никоҳни фасх қилдириш имконини бергандир. Шу билан бир қаторда эрнинг розилигига асосан, аёл талоқ қўйиш ихтиёрини ўзига олиши ҳам мумкин. Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, талоқ қўйиш фақат эрни ҳаққи ҳисобланади. Лекин, эр ўз ҳаққини аёлга топшириши мумкин ва аёл ҳам ушбу ҳақни қабул қилиб, уни амалиётда қўллаши мумкиндир. Шариат кўрсатмалари доирасида аёл шу каби ҳақларга эр розилиги асосида эгалик қилиши дуруст ва бунда ҳеч қандай хараж йўқ. Балки, бу шариати исломиянинг бир енгил йўлидир. Бунга катта-катта саҳобийлар томонидан ижмо ҳам қилинган. Жумладан, Али, Усмон, Абдуллоҳ ибн Масъуд, Абдуллоҳ ибн Умар, Жобир, Зайд ибн Собит ва Оиша розияллоҳу анҳумлардан бу борда ривоят нақл қилинган. Юқорида келтирилган далилларга асосан эр талоқ қўйиш ҳаққини ўз аёлига берса, аёл талоқ қўйиш ихтиёрига эга бўлади. Шариат бу масалага жиддий эътибор қаратиб, ситам ва зулм чекаётган аёлларни золимлар чангалларидан халос қилди.

ТАЛОҚНИ ТОПШИРИШ ШАРТЛАРИ

Талоқ ихтиёрини хотин қўлига топшириш ва аёл томонидан уни ижро этилишига доир муҳим шарт ва кўрсатмалар мавжуд. Талоқни эр

томонидан аёлга топшириш шартлари қуйидагилардир:

1. Аёл талоқ ихтиёри топширилганини билиши, яъни эр аёлга: “Талоқ қўйиш ихтиёрини сенга бердим” деса ёки хат ёки вакил орқали хотинга талоқ ихтиёрини берганлигини билдирса, талоқ қўйиш ихтиёри аёлда собит бўлади. Эр аёлга: “Талоқ ихтиёрини сенга топширдим” деса-ю, лекин аёл уни эшитмаган бўлса ёки аёл ғойиб бўлгани боис эрни бу қарорини билмаса, бас эшитган заҳоти талоқ қўйиш ихтиёри аёлда собит бўлади. Агар эр талоқ ихтиёрини аёлга топширгани ҳақида аёлни хабардор қилган бўлса-ю, лекин аёл: “Мени бундан хабарим йўқ” деса ва эр уни собит қилишни ихтиёр қилса, бас бу борада аёлни гапи гап бўлади.

لَا قَوْلَ وَلَا مَوْلَعٍ سَلَّمَ يَفْرَأُ خَلَّ الْأَلْفَ بِيَّائِغَ تَنَّاكَ وَأَعْمَسَتَ مَلَفَ أَرِيَّخَ وَلَا وَطِيحُ مَ يَفْ أَدَّكَ أَلْ لُوقْلُ أَلْ أَرْمَلُ تَرَكَ نَأْ لُوقْلُ أَلْ سَلَّمَ يَفْ تَمَلَعُ جُوزْلُ أَلْ
يَسْخَرُّ لُ

“Эр аёлга ихтиёр берган бўлса-ю, аёл уни эшитмаган бўлса ёки ғойиб бўлса, бас аёл учун (эри томонидан ўзини-ўзи талоқ қилиш ихтиёри берилганини) билган мажлисда ихтиёр бўлади. Агар эр: “Сўзлашаётган мажлисда (мен томондан ўзини-ўзи талоқ қилиш ихтиёри берилганини) аёлим билган эди” деб даъво қилса-ю, аёл уни инкор қилса, аёлни сўзи эътиборга олинади. Сарахсийнинг “Муҳитида” шундай дейилган” (Фатвои ҳиндия);

2. Аёлга қайси мажлисда талоқ қўйиш ихтиёри топширилган бўлса, талоқ қўйиш ихтиёри ўша мажлисгагина боғлиқ бўлади. Бу ердаги мажлисдан мурод урфий мажлис эмас, балки эр томонидан аёлга талоқ ихтиёри берилган ўриндир. Ушбу мажлис охиригача аёлда ўз-ўзига талоқ қўйиш ихтиёри бўлади, гарчи мажлис бир, икки соатга чўзилиб кетсада. Агар эр аёлга талоқ ихтиёрини бериб, мажлисдан туриб кетса ва аёл ўша жойда қолса, бас унда ўз-ўзига талоқ қўйиш ихтиёри мажлисни ўзгартиргунича боқий қолади.

مَلَّ أَمَّ رَثْكَ أَوْ أَمَّوِيَّ لَ وَاطَّتْ نَ إِيَّكَ لَدَّ أَسَلَّمَ يَفْ تَمَّ أَدَّ أَمَّ أَسْفَنَ قَلَّ طَّتْ نَ أَلْفَ
تَمَّ أَدَّ أَمَّ أَدِّي يَفْ رَمَّ أَلْ أَلْ سَلَّمَ لَ نَمَّ وَهُوَ مَ أَلْ إِذَا أَدَّكَ وَرَخَّ لَمَّ عَ يَفْ دُحَاتْ وَأُ هَنَمَّ مَقَّتْ
أَسَلَّمَ يَفْ

“Модомики аёл ихтиёр берилган мажлисда экан ўзини-ўзи талоқ қилиши мумкиндир. Гарчи бир ёки ундан кўпроқ кун чўзилиб кетса-ю, мажлисдан ҳали турмаган ёки бошқа ишга киришиб кетмаган

“Ўзингни ихтиёр қил” деган эрнинг қавли билан ихтиёр навланмагани учун учни ният қилиш дуруст бўлмайди” (Раддул мухтор);

6. Эр томонидан аёлга талоқ қўйиш ихтиёри берилгандан кейин эр уни қайтариб ололмайди. Ҳа, агар эр аёлига берган ихтиёрини қайтариб олишни истаса, аёлни кўнглини бирор нарса билан овлаб, яъни уни рози қилиб, берилган ихтиёрни қайтариб олади. Лекин, бу тарзда қайтариб олиш жоиз, аммо аёлга бирор нарсани бериш зарур эмас. Зеро, бу пора бўлиб қолади.

حَسْفَي الْوَاهِلِي لِعَجِّمَ عَاهَانِي الْوَكَلَذِي فَعَجْرِي نَجْوَزَلَلَسِي لَو

“Эр томондан ихтиёр берилгандан кейин эрга уни қайтариб олиши, аёлига топширган нарсадан аёлини ман қилиши ва никоҳни бекор қилиши жоиз бўлмайди” (Жавҳаратун наййира).

هُنَّالْأَمْلُ الْجَحِي الْوَعْقِي مَلُهُ تَرَخَافُهُ رَاتُخَاتِلْ أَيْشِي أَهْلَ لَعَجِّمُ مَثْ أَرْيَخُ وَوَلَو
رِي دَقْلَلْ حَتْفِي فَادَكُ وَوَشَر

“Эр аёлга ихтиёр бергандан кейин (ўзини-ўзи талоқ қилмаслиги учун) аёлга бирор нарсани таклиф қилса ва аёл уни қабул қилса, талоқ воқе бўлмайди ва эрга молни бериши вожиб ҳам бўлмайди. Чунки, у порадир. “Фатхул қодир” да шундай дейилган” (Баҳрур роик).

7. Аёлга ўз-ўзига талоқ қўйиш ихтиёрини топшириш учун “ихторий (ихтиёр қил)” деган лафз танланган. Лекин, тафвизутт талоқ (талоқ ихтиёрини аёлга топшириш) дуруст бўлиши учун “ихтиёр қил” сўзи билан биргаликда “ўзингни”, “талоғингни” ёки шуларни ўрнини боса оладиган бирор лафзни қўшиб айтиши лозимдир. Масалан, “ихторий нафсаки (ўзингни ихтиёр қил)”, “ихторий талоқаки (талоғингни ихтиёр қил)” каби. Борди-ю, эр “ихторий” сўзининг ўзи билан талоқ қўйиш ихтиёрини аёлга топширса, бас ихтиёр мукамал бўлмайди. Лекин, эр-хотин иккаларидан бирининг каломидида “талоқ” ёки “нафс” сўзлари иштирок этиши талоқни топшириш учун кифоядир. Масалан, эр аёлга: “Талоғингни ихтиёр қил” деди. Аёл: “Ихтиёр қилдим” деди ёки эр: “Ихтиёр қил” деди. Аёл: “Талоқғимни ихтиёр қилдим” деди. Бас шулар билан тафвизутт талоқ мукамал бўлади.

عُوقُولِ نِيَمِ الْكَلِّ دَحْأِي فِرَايْتُخَالِ وَأَهْلِي لَطَّلِ وَأَسْفَنَلِ رُكْذُ نِمُ دُبْ أَلْ
لَأَقُ وَوَلْ أَمْرِ الْخَبُّ عَيْشُ عَقِي الْوَأَذَكُ فِتْلَعُفُ تَلْأَقُفِي رَاتُخَا أَهْلَ لَأَقُ وَوَلَو... قَالَطَّلِ
سِي وَرْسَلِ أَيْغِي فَادَكُ عَقِي تُثِيحُ تَلْغُفُ تَلْأَقُفُ كَسْفَنُ رَاتُخَا

“Талоқни воқе бўлиши учун икки эр ёки аёлдан бирининг сўзида нафс, талоқ ва ихтиёр сўзларининг зикр қилиниш лозимдир... Агар эр аёлга: “Ихтиёр қил” деса, аёл шундай қилдим деса, ҳеч нарса воқе бўлмайди. Лекин, эр: “Нафсингни ихтиёр қил” деса, аёл: “Қилдим” деса, талоқ воқе бўлади. “Ғоятус суружия”да шундай дейилган” (Фатвои ҳиндия).

МАЖЛИСНИНГ ЎЗГАРИШИ ВА ИХТИЁРНИНГ БОТИЛ БЎЛИШ СУРАТЛАРИ

Талоқ қўйиш ихтиёри топширилгандан кейин, аёл ўша мажлисда ихтиёрни қабул қилиши зарурийдир. Агар аёл талоқ қўйиш ихтиёри берилган мажлисни ўзгартирса ёки уни юриш-туришидан, феъл-атворидан ихтиёрни қабул қилмаганлиги билиниб турса, ихтиёр ботил бўлади. Масалан, ихтиёрни қабул қилишдан один аёл мажлисдан туриб кетса ёки эр томонидан айтилган сўзни ёқтирмай бошқа иш билан машғул бўлиб кетса, жумладан, овқатланиш, чой ичиш, ухлаб қолиш, сочини тараш, ғусул қилиш, ҳина қўйиш, олди-сотти қилиш учу ўтирган жойдан туриб кетиш каби барча суратларда эр томонидан аёлга берилган ихтиёр ботил бўлади. Ҳа агар аёл эътироз аломати бўлмаган ишлар билан ўша мажлисда шуғулланса, бу билан ихтиёр ботил бўлмайди. Масалан, ўтирган аёл ўтирган ҳолда ухлаб қолиши ёки тик турган ҳолда эшитиб, ўтириб олди ёки ота-онасини ва қариндошларини маслаҳатга чақириши каби.

هُنَّ مَلْعَيْ رَحِآلٍ مَعْبُتَلَعَتْ شَا اِذَا اَذَكَ وَاَسْفَنَ رَاتَخَتْ نَأَلْبَقِ اِسْلَجَمْ نَعْتَمَاق اِذَا
وَأَتَلَسَتْ غَا وَاَتَطَشَنَ وَاَتَمَّانَ وَاَهْلُكُ اَلْمَطَبُ تَعَد اِذَا اَمَكُ هَلْبَقِ اَمَلِ اَعَطَاقَ نَأَك
اَهْرَايْخُ لَطْبِي هَلْكَ اَذَفِ اَرْشَلِ اَوْعِي بَلَابِ اَلْجَرِّ تَبَطَاخُ وَاَهُجَّوَزِ اَهَمَّاجُ وَاَتَبَضَتْخَا
تَلَعْفُ وَاَمُوقَتْ نَأُرِّيغُ نَمِ اَبَايْثُ تَسْبَلِ وَاَهْدَعِاقُ تَمَّانُ اِنِ اَهْوَ لِحِ اَرْسَلِ اِي فِ اَذَكَ
اَهْرَايْخُ لَطْبِي مَلِضِ اَرْعَابِ سَيْلُ هُنَّ اَمَلْعَيْ اَلْيَلَقِ اَلْعَفِ

“Аёл ихтиёр берилган мажлисда ўзини-ўзи ихтиёр қилишдан олдин туриб кетса ёки ўзидан олдинги (мажлис)ни ўзгартиришни билдирадиган ишга машғул бўлиб кетса, масалан, ейиш учун таом чақирса ёки ухлаб қолса ёки фаоллашса ёки ювинса ёки ҳина қўйса ёки эри уни жимо қилса ёки бир кишига олди-сотти билан мурожаат қилиши каби. Буларнинг барчаси аёлнинг ихтиёрини ботил қилади. “Сирожул ваҳҳож”да шундай дейилган... Агар аёл ихтиёр берилган

мажлисда ўтирган ҳолда ухласа ёки мажлисдан турмай кийим кийса ёки ихтиёрдан бекор қиладиган деб билинмаган ишларни қилса, аёлни ихтиёри ботил бўлмайди” (Фатвои ҳиндия).

ТАЛОҚНИ АЁЛГА ТОПШИРИШНИ МАХСУС ЛАФЗЛАРИ

Фақиҳлар аёлга талоқни топшириш учун қуйидаги уч лафзларни зикр қилиганлар:

1. Ихторий (ихтиёринг ўзингда);
2. Ишинг қўлингда;
3. Хоҳласанг.

Қуйида ушбу уч лафз ва уларга тегишли муҳим қисмларни бироз тафсилий тарзда баён қиламиз.

ТАЛОҚНИ ТОПШИРИШ УЧУН “ИХТОРИЙ (ИХТИЁР ҚИЛ)” ЛАФЗНИ ИШЛАТИЛИШИ

Эр талоқни аёлга топшириш учун: “Ўзингни-ўзинг ихтиёр қил”, “Сени нафсинг ўз ихтиёрингда”, “Талоқ борасида нимани ихтиёр қилсанг шуни қил” каби ибораларни айтса, бас бундай лафзлар билан гўё эр талоқни аёлга топширган бўлади. Аёл эр томонидан ихтиёр берилган мажлисда ўзини-ўзи талоқ қилиш ёки қилмаслик ихтиёрига эга бўлади. Мажлис давомида аёл берилган ихтиёрдан фойдаланмаса, эр томонидан берилган ихтиёр тугайди. Талоқдаги эр томонидан аёлга ихтиёр бериш масаласи қиёс билан билинмайдиган масалалар сирасига киради. Зеро қиёсга биноан “ихтиёринг ўзингда” деган ибора билан аёлга талоқ ихтиёри берилмайди. Чунки, эр томонидан аёлга “ихторий” дейиш билан талоқ тушмагани каби, эр аёлга талоқ ихтиёрини топшириш билан ҳам аёл ўзини-ўзи талоқ қилолмаслиги лозим. Лекин, саҳобаи киромларнинг қилган ижмоларига биноан қиёс тарк қилиниб, эр томонидан аёлга берилган ихтиёр билан аёл ўзини-ўзи талоқ қилиши мумкин бўлади, дейилган. Эр томонидан аёлга берилган ихтиёрдан фойдаланиб, аёл ўзини-ўзи талоқ қилса, бас бу билан боин талоқ воқе бўлади.

أَدَوْبَ عَقَايِ الْوَأَسَايِقِ وَأَوَّابَةَ نَائِبَةَ دِحْ أَوْ تَنَاطُكِي رَاتُخَا هَلْ وَقِي فَاةَسْفَنَنْ تَرَاتُخَا نِإْفِ
كُلْمِي الْفَطْفَلِ أَدَوْبَ عَاقِي إِيْلَا كِلْمِي الْهَنْأَلِ قَالَطَلَا حُوزَلَا يَوْنَنْ إِيْوَ عَيْشِ
مُؤَنَّعٌ هَلْ لِيضْرَةَ بَحْصَلِ عَامِحَالِ هَانَسَحْتَسَا أَنْ أَلِإِ وَرِيغِ يَلِإِ ضِي وَفَتَلِ

“Эрнинг аёлга айтган “Ўзингни ихтиёр қил” деган сўзи билан ўзини-ўзи ихтиёр қилса, бир боин талоқ воқе бўлади. Қиёс биноан эса ҳеч нарсани воқе бўлмаслиги керак эди. Гарчи эр талоқни ният қилса ҳам. Чунки, эр бу лафз билан талоқ қўйишга ҳам, тафвиз қилишга ҳам молик эмас. Лекин, биз саҳобаи киром розияллоҳу анҳумларнинг ижмоси билан аёлга талоқ ихтиёрини беришни истиҳсон деб билдик” (Ҳидоя).

“Ихтиёри” лафзи билан талоқ воқе бўлиши учун бир неча нарсаларга эътибор бериш лозим.

Талоқни шартларида зикр қилингани каби “ихторий” лафзини ўзи билан талоқ воқе бўлмайди. Балки, у лафзга қўшиб “нафс” ёки талоқ маъносини билдириувчи қариналарни айтиш билан аёл ўзини-ўзи талоқ қилиш ихтиёрига эга бўлади. Чунки, “ихторий” лафзи бир мужмал калима бўлиб, у билан талоқни аёлга топширишни ҳам, бошқа нарсаларни ҳам англаш мумкин. Шунинг учун тафвизутт талоқ бобида “ихторий” лафзи билан талоқни аёлга топширишга далолат қилувчи қарийналарни ишлатиш зарурдир. Лекин, “нафс” ёки унга маънодош сўзлар эр-хотин иккаларини гапларида топилиши шарт эмас. Балки, у иккаларидан бирини сўзларида топилса, кифоя қилади. Шу ўринда буни эсда тутиш лозимки, эр фақат “ихтиёр қил” деса, аёл “ихтиёр қилдим” иборасига “ўзимни” ёки бунга маънодош сўзларни қўшиб айтса, аёлга талоқни воқе бўлиш ёки бўлмаслиги эрнинг ниятига боғлиқ бўлади. Масалан, эр: “Ихтиёр қил” деди. Аёл унга жавобан: “Ўзимни ихтиёр қилдим” деди. Бас, эр талоқни ният қилган бўлса, талоқ воқе бўлади. Аксинча бўлса, талоқ воқе бўлмайди.

حُوزَلَا يَوْنَنْ إِذْ قَالَطَلَا عَقَايِ يَسْفَنَنْ تَرَاتُخَا تَلْأَقَفِ يَرَاتُخَا هَلْ لَأَقُ وَلَوْ

“Агар эр аёлига: “Ихтиёр қил” деса, аёл: “Нафсимни ихтиёр қилдим” деса, агар эр ният қилса талоқ воқе бўлади” (Ҳидоя).

“НАФС” СЎЗИ ЎРНИГА ЎРНБОСАР СЎЗЛАР

Юқорида эр-хотиндан бирининг сўзида “ихторий” сўзи билан “нафс” ёки унинг ўрнини босадиган лафз ишлатилиши лозим дейилди. “Ихторий” сўзи билан “нафс” сўзини ишлатилиши шарт эмас. Балки, унинг ўрнига ўрнбосар бўладиган ва талоққа далолат қиладиган бирор лафзни ишлатиш кифоя қилади. “Нафс” сўзини ўрнини босадиган сўзлар борасида аллома Шомий раҳматуллоҳи алайҳ бироз кенг сўз юритиб: “Ихтиёр қил” деган ибора талоққа далолат қилиши учун у саккизта лафзлардан бири билан ишлатилиши лозимдир” деганлар. Улар қуйидагилар:

1. Нафс;
2. Ихтиёратан;
3. Татлийқатан;
4. Такрор (ихтиёр қил, ихтиёр қил);
5. Отам;
6. Онам;
7. Оилам;
8. (бошқа) Эрлар.

Ушбу саккиз лафзнинг бири билан эр “ихтиёр қил” деган иборани қўлласа ёки аёл уни қўлласа талоқ воқе бўлади. Шу билан бир қатрда зикр қилинган саккизта лафз ўрнига “ихтиёр қил” ибораси билан “уч” лафзини қўшиб айтса, масалан, “Учни ихтиёр қил” каби. Бас, аёл: “Ихтиёр қилдим” деса, уч талоқ воқе бўлади.

رَأَزْتُكَ وَأَوْقَيْتُ لَطْلُطًا وَأُرَايْتُ خَالَأَوْ سَفِّنَ لَأَوْ ظَافِلًا ؕ يَنْأَمَثَ رَسْفُمْلًا نَأْصَاحُ لَأَوْ
يَرَاتُخًا : لَأَقْوَلَفٍ ؛ هَمَّالِكُ يَفُ دَدَّغَلَا وَهَوْعَسَاتُ دَأَزِي وَجُأَوْزَأَلَأَوْ ، يَلَهَأَوْ ، يِيْمُأَوْ ، يِبْأَوْ
ثَأَلَتْ غُقَيُّ تَرَتْخَاتَلَأَقْوَفِ أَثَأَلَتْ

“Хуллас, тафсир қилгувчи лафзлар саккизтадир: нафс, ихтиёр, талоқ, ихтиёр сўзини такрорлаш, отам, онам, аҳлим, эрлар. Каломида ададни зиёда қилиш тўққизинчи лафздир. агар эр: “Учни ихтиёр қил” деса, аёл ихтиёр қилдим деса, уч талоқ воқе бўлади” (Раддул мухтор).

ОТА-ОНА ЎТИБ КЕТГАН БЎЛИШИГА ҚАРАМАЙ АЁЛ: “ОТАМНИ ВА ОНАМНИ ИХТИЁР ҚИЛДИМ” ДЕЙИШИ

Эр аёлга ўзини-ўзи талоқ қилиш ихтиёрини берди ва аёл ота-онаси ўтиб кетган бўлишига қарамай: “Отамни ва онамни ихтиёр қилдим” деди. Албатта аёлни ака-сингиллари бўлиши ёки бўлмаслиги мумкин. Лекин, фақиҳлар бу суратда аёлга талоқ воқе бўлади деганлар. Чунки, талоқни воқе бўлиши учун ота-она бўлиши зарур эмас. Зеро, талоқни воқе бўлиши учун талоқ лафзларини ўзи кифоя қилади ва “ота-онамни ихтиёр қилдим” дейиш “ўзимни ихтиёр қилдим” деган жумла ўрнидадир.

نَا يَغْبَنِي حَاةَلَنَا وَنُكَيْ مَلَا اذِ اُمِّ مُؤَا وَاَبَاةَلَنَا اذِ اِمَا لَعَلَّ مَحِي نَا يَغْبَنِي وَ
وَلَا اَمْرًا رَا مَلَو رُوْنَلَا يَفَلَا قِ حَتْفَلَا يَفَا ذَا، دَاعُوْذَنُ عُنُوْكَتِ ذِي نَحَاةَلَنَا لَقِي
مَاقَمَ كَلَدِمَا قَلَعَقِي نَا يَغْبَنِي وَ، اةَلَا حَا لَوَا اَمَا دَقُو يُّمُّؤَا وَ اَبَا تُرْتَخَا تَلَا قِ
يَسْفَنَا تَرْتَخَا.

“(Аёлнинг ота-онамни ихтиёр қилдим деган сўзи) **Агар аёлни ота-онаси бўлса, унга ҳамл қилиниши лозимдир. Агар** (ота-онасини ихтиёр қилган аёлнинг) **ота-онаси бўлмай, акаси бўлса,** (аёлнинг қилган ихтиёри билан) **талоқ воқе бўлади. Чунки,** (эридан ажрашган аёл) **бундай ҳолатда акасини уйига боради. “Фатҳ”да шундай дейилган. “Наҳр”да ота-онаси вафот этган ва акаси йўқ аёлни ота-онамни ихтиёр қилдим дейишида бирор нарсани кўрмадим, дейилган. Ўша сўз нафсимни ихтиёр қилдим деган қавл мақомига қоим бўлгани учун** (аёлнинг айтган сўзи билан) **талоқ воқе бўлади”** (Раддул мухтор).

“ЎЗИНГНИ ИХТИЁР ҚИЛ” ДЕЙИШ БИЛАН УЧ ТАЛОҚНИ НИЯТ ҚИЛИШИ ДУРУСТ ЭМАС

Тафвизут талоқ(талоқ ихтиёрини аёлга бериш)нинг баъзи лафзлари киноя бўлиб, улар билан талоқ воқе бўлиши учун ният шартдир ва у билан бир боин талоқ воқе бўлади. Улардан бири “ихтиёр қил” ибораси бўлиб, яъни эр аёлга қарата: “Ихтиёр қил” деб, уч талоқни ният қилса, нияти дуруст бўлмайди. Чунки, ихтиёр қилиш қисмларга бўлинмайди. Шу боис ихтиёр қил дейиш, бир талоққа ҳамл қилинади. “Ҳидоя”да ҳам шундай келтирилган. “Наҳр” асарининг соҳиби: “Ихтиёр қил” ибораси билан талоқни воқе бўлиши иқтизоандир, яъни зарурат тақозоси биландир. Иқтизо зарурат билангина қайдланади, яъни чегараланади. Зарурат эса, бир билан мукамал бўлади ва ундан зиёдасини ният қилиш эътиборга

олинмайди” деб, аллома Шомий раҳматуллоҳи алайҳдан нақл қилиб келтирганлар.

رَايَتْ خَالَ الْعُورَةَ مَدَعَلَتْ لَثَلِ الْعَيْنِ حَصَاتِ الْكَسْفَانِ يَرَاتُ خَا يَفَو

“Ўзингни ихтиёр қил” деган эрнинг қавли билан ихтиёр навланмагани учун учни ният қилиш дуруст бўлмайди (Агар уч лафзи зикр қилинмаса)” (Раддул мухтор).

لَوْ كَانَتْ قَوْمٌ هَبُّتْ بَثَاتٌ عُنُوقِي بَلَّوْا وَءَافَّصَلُوا وَصُلُحُوا لِدِي فَيَأْمَنُ إِذَا رَايَتْ خَا نَأَلْ رَهْنُ هَلْ مَوْمُع

“Аёлнинг ихтиёри халос бўлиш, қутилишни ифода қилади. Ихтиёр билан зарурат тақозо қилган пайтда боин талоқ воқе бўлади. Лекин, ихтиёрнинг барча ҳолатида эмас. “Нахр”да шундай дейилган” (Раддул мухтор).

УЧ ТАЛОҚНИ ВОҚЕ БЎЛИШ СУРАТЛАРИ

Эр аёлига уч маротаба: “Ихтиёр қил, ихтиёр қил, ихтиёр қил” деса, аёл унга жавобан: “Ихтиёр қилдим” ёки “Аввалгисини, ўртадагисини, охиргисини ихтиёр қилдим” ёки “Ўшани ихтиёр қилдим” деса, эр томонидан уч талоқ ният қилинмасада, уч талоқ воқе бўлади.

تَرْتُخَا وَأُتَرْتُخَا تَلْأَقَفَ هُرِيغَ وَأُفْطَعَبَ أَثَالَتْ يَرَاتُخَا عَطْفَلْ يَأْأَهْرَرَكْ وَوَلَوْ
عَلَّالِدِلْ حُوزَلَا نَمَّهَّيْنِ الْبُعْقَيَّ عَرِيحْ أَلْأَوْأُطْسُؤُلَا وَأُيَلْوَأَلْ تَرْتُخَا وَأُأَهْرَرَايَتْ خَا
أَثَالَتْ رَارُكَّتَلْ

“Эр “ихтиёр қил” деган лафзни боғловчи билан ёки бошқаси билан уч бор такрорласа ва аёл: “Ихтиёр қилдим” ёки “Бир ихтиёр қилишда ихтиёр қилдим” ёки “аввалгисини ёки ўртасини ёки охиргисини ихтиёр қилдим” деса, эрнинг ниятсиз талоқ воқе бўлади. Чунки, такрор учга далолат қилади” (Раддул мухтор).

Яна шунингдек, “Ихтиёр қил” билан “уч” сўзи ҳам зикр қилинса, масалан, эр аёлига: “Учни ихтиёр қил” деса, аёл ихтиёр қилдим дейиши билан уч талоқ бил иттифоқ воқе бўлади.

ثَالَتْ عُقَيَّ تَرْتُخَا تَلْأَقَفَ أَثَالَتْ يَرَاتُخَا : لَلْأَقُ وَوَلَف

“Агар эр: “Учни ихтиёр қил” деса, аёл: “Ихтиёр қилдим” деса, уч талоқ воқе бўлади” (Раддул мухтор).

“ИХТИЁР ҚИЛ” ИБОРАСИ БИЛАН РАЖЪИЙ ТАЛОҚНИ ВОҚЕ БЎЛИШ СУРАТЛАРИ

Юқорида “Ихтиёр қил” ибораси билан, яъни тафвизут талоқ билан боин талоқ воқе бўлиши зикр қилинди. Лекин, “Ихтиёр қил” ибораси билан “талоқ” лафзи очик ойдин зикр қилинса, масалан, эр аёлига: “Талоқни ихтиёр қил” деса, аёл унга жавобан: “Талоқни ихтиёр қилдим” деса, бас бу билан бир ражъий талоқ воқе бўлади. Зеро, талоқ лафзини қўшилиши билан доимо ражъий талоқ тушиши маълум ва машхурдир.

حَرَصَ امْلُهُ نَأَلُ عِيَّ جَرُّ دَحَاوَيَّ فَ قَالَتْ لَأُطَلِّأُ تَرْتُخَا تَلَّاقَ قَالَتْ لَأُطَلِّأُ يَرَاتُخَا أَلَّاقُ وَ
هَكَرَتْ وَوِيَّ جَرُّ لَأَبِنَ أَيَّتْ لَأَبِنَ يَبُ رِيَّ حَّتَّ لَأَنَّا كَرَّ قَالَتْ لَأَب

“Агар эр аёлига: “Талоқни ихтиёр қил” деса, аёл: “Талоқни ихтиёр қилдим” деса, бир ражъий талоқ воқеъ бўлади. Чунки, эр талоқ лафзини сароҳатан айтгач, ражъий талоқ қўйиш ёки қўймаслик ихтиёрини берган бўлди” (Раддул мухтор).

“ИШИНГ ҚЎЛИНГДА” ДЕБ ТАЛОҚНИ ТАФВИЗ ҚИЛИШ

Тафвизут талоқ ибораларидан бўлган “ихтиёр қил” деган ибора борасида юқорида тўлиқ баҳс ўтди. Тафвизут талоқ ибораларидан иккинчиси “ишинг қўлингда” бўлиб, қуйида у ҳақда бироз тафсилий тарзда баҳс юритамиз. Билингки, “ихтиёр қил” иборасида нималарга эътибор берилса, “ишинг қўлингда” иборасида ҳам ўша нарсаларга эътибор қаратиш лозимдир. “Ихтиёр қил” ибораси билан баъзи суратларда ражъий ва баъзи суратларда боин талоқ тушгани каби “ишинг қўлингда” ибораси билан ҳам баъзан ражъий ва баъзан боин талоқ воқе бўлади. Шунингдек, “ихтиёр қил” ибораси мажлисга чегаралангани каби “ишинг қўлингда” ибораси ҳам мажлисга доирдир. Ихтиёр берилган мажлисдан аёл туриб кетиши билан берилган ихтиёр ботил бўлади. Хуллас, бир масаладан бошқа барча кўринишда “ихтиёр қил” ибораси билан “ишинг қўлингда” ибораси бир хилдир. Лекин, бир масала, яъни “ишинг қўлингда” иборасини айтиб аёлга

тафвизут талоқ қилиш билан уч талоқни ният қилиш дурустдир. Лекин, “ихтиёр қил” ибораси билан уч талоқни ният қилиш дуруст бўлмайди. Шунга биноан эр аёлига: “Ишинг қўлингда” деб талоқни тафвиз қилиб, уч талоқни ният қилса ва аёл унга жавобан: “Уч талоқни ўзимга-ўзим воқе қилдим” деса, бас у билан уч талоқ воқе бўлади.

مُوقِيٍّ أَمٍّ وَأَسْفَنَ لِرَاكِ ذِي طَارْتِ شَا نَمَ هَلِيَّ أَسَمَ عَمَّ حَ ي فِ رِيَّ حُتَّ لَ أ كِ دَيِّ لِبَابِ رُمِّ أَلِ
أَلِ أُنُ هَهُ حَصَّتْ أَهْنِ إِفِ ثَ أَلِ ثَلَاةً يَنْ يَ وَسَّ كَلَّ ذَرِيَّ عَ وَ عُوْجُرَ لَ جُ وُزَلَا كَلِمَ مَدَعٌ نَمَّ وَ هَمَّ أَمِّ
رِيَّ دَقُّ لَ حُ تَفِ ي فِ أَدَّ كِ رِيَّ حُ تَلَّ ي فِ

“Ишинг қўлингда дейишлик унинг барча масалаларида, нафс ёки унинг ўрнига ўтирадиган нарсаларнинг зикр қилиш шартлигида, эр берган ихтиёрни қайтиб ололмаслигида ихтиёринг ўзингда дейишлик кабидир. Лекин, учтани ният қилишда ишинг қўлингда деган сўз ихтиёрининг ўзингда деган иборадан фарқ қилади. Учтани ният қилиш бунда жоиз бўлиб, ихтиёринг ўзингдада жоиз эмасдир” (Фатвои ҳиндия).

Ҳа, “ишинг қўлингда” ибораси билан уч талоқни ният қилиш ва уни воқе қилиш учун тафвизни ният қилиш лозим. Токи, аёлга саҳиҳ тарзда ўзига-ўзи уч талоқ воқе қилиш ихтиёри бўлсин.

أَهْضِيَّ وَفَتَّةً يَنْ ثَلَاةً لِيَّ نَبَّ دَارًا

“Учни ният қилиш билан уч талоқни топширишни ирода қилди” (Баҳрур роиқ).

“Ишинг қўлингда” иборасидан уч талоқни эътиборга олишда эрни қавлига назар солинади. Эр аёлга: “Ишинг қўлингда” деса ва аёл унга жавобан ўзига-ўзи уч талоқни воқе қилса, эр эса, уни инкор қилса, бас эрнинг инкори қасам билан эътиборга олинади.

ي فِ أَلِ ثَلَاةً أَسْفَنَ تَقُولُ طَ أَمَّ دَعَبَ دِحَّ أَوْ ي فِ ضَيَّ وَفَّتْ لَ تَيَّ وَنَ جُ وُزَلَا لَ أ قِ إِفِ
ثَلَاةً لَ دَارًا أَمُّ هَهُ أَفَلَّ حَ ي بَ أَوْجَلِ

“Эр талоқни топширганидан кейин, унга жавобан аёл ўзини уч талоқ қўйса ва эр мен топширишда бир талоқни ирода қилган эдим деб айтса, эр учтани ният қилмаганлигига қасам ичирилади” (Баҳрур роиқ).

“ИШИНГ ҚЎЛИНГДА” ИБОРАСИГА АЁЛ ТОМОНИДАН ҚАНДАЙ ЖАВОБ БЎЛИШИ ЛОЗИМ?

Эр аёлга: “Ишинг қўлингда” деб талоқ ихтиёрини топширса, унинг жавобида ўша мажлисда аёл томонидан: “Ўзимни ихтиёр қилдим” дейиши зарур ва лозимдир. Чунки, “ишинг қўлингда” ибораси жавобида талоқ воқе бўладиган сўзларни ишлатиш билан талоқ воқе бўлади. Агар унга жавобан аёл: “Ишим қўлимда” деса, бас бу билан талоқ воқе бўлмайди. Хуллас, “ишинг қўлингда” ибораси жавобида “Ўзимни ихтиёр қилдим” деб айтиш шарт эмас. Балки, талоқни воқе қилишга салоҳиятли иборалар билан жавоб бериш лозимдир. Масалан, эр аёлига: “Ишинг қўлингда” деди. Аёл унга жавобан: “Сен менга ҳаромсан” ёки “Сен мендан жудо бўлдинг” ёки “Мен сендан боинман” деса, талоқ саҳиҳ тарзда воқе бўлади.

Эр “ишинг қўлингда” ибораси билан аёлга талоқ ихтиёрини берса, аёл эса, уни отасига ҳавола қилса ва ота: “Мен у ихтиёрни қабул қилдим” деса, аёлга талоқ воқе бўлади.

اساي ق ح ص ي ال ي د ي ب ي ر م ا ه ب ا و ج ي ف ت ل ا ق و ل ا ه ن ا ل ي س ف ن ت ر ت خ ا ا ه ل و ق ب د ي ق و ن م ا ب ا و ج ح ل ص ي ج و ز ل ا ن م ع ا ق ي ا ل ل ح ل ص ي ط ف ل ل ك ن ا ل ل ص ا ل ا ف ... ا ن ا س ح ت س ا و ح ل ص ي و ق ا ل ط ل ا ط ا ف ل ا ن م س ي ل ه ن ا ف ه ص ا خ ر ا ي ت خ ا ل ا ط ف ل ا ل ا ل ف ا ل ا م و ه ا ر م ل ا ل د ي ب ك ر م ا ا ه ل ل ا ق و ل ه ر ي ع و ر ا ي ت خ ا ل ا ي ف ل ا ق ا ذ ل و ع ا د ب ل ا ي ف ا ذ ك ا ه ن م ا ب ا و ج ه د ه ن ا ل ا ب ا و ج و ه ف ن ا ب ك ن م ا ن ا و ا ن ا ب ي ن م ت ن ا و ا م ا ر ح س ي ل ع ت ن ا ت ل ا ق و ف ت ق و ل ط ا ه ت ل ب ق ا ه و ب ا ل ل ا ق و ف ا ه ي ب ا د ي ب ا ه ر م ا ل ع ج و ل ... ق ا ل ط ل ا د ي ف ت ط ا ف ل ل ا ل

“Аёл: “Ўз нафсимни ихтиёр қилдим” деган иборани айтиши керак деб мусанниф раҳматуллоҳи алайҳ қайдладилар. Чунки, аёл эрнинг ихтиёр қил деган гапининг жавобида ишим қўлимда деса, қиёсан ҳам, истиҳсонан ҳам дуруст бўлмайди. Асл нарса, эр тарафидан талоқ қўйишга лойиқ бўладиган ҳар бир лафз хотин томонидан жавоб бўлишга ҳам лойиқдир. Ундай бўлмагани жавоб бўлишга ҳам лойиқ эмас. Лекин, хоссатан ихтиёр қил лафзи талоқ лафзларидан бўлмасада, хотин тарафидан жавоб бўлишга лойиқдир. Шунинг учун “Ихтиёр” ва бошқа китобларда эр аёлига: “Ишинг қўлингда” деб айтса ва аёл унинг жавобига: “Сен менга ҳаромсан, сен мендан боинсан ёки мен сендан боинман” деса, жавоб ўрнига ўтади. Чунки, бу лафзлар талоқни ифода қилади. Эр аёли ишини отаси қўлига топширса ва отаси уни қабул қилса, қизи талоқ бўлади” (Баҳрур роиқ).